

ТКАЦТВО У НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ І ТИСЯЧОЛІТТЯ НАШОЇ ЕРИ

Оксана Якубовська

*КЗ ЛОР “Адміністрація історико-культурного заповідника
“Давній Пліснеськ”
вул. В. Винниченка, 14, м. Львів, 79008, e-mail: j.o.z@i.ua*

У системі життєзабезпечення населення попередніх епох ремесла, поруч із рільництвом та тваринництвом, завжди відігравали вагомий роль. Вони задовольняли потреби в одязі, предметах побуту, знаряддях праці. В межах громади продукція ремісників ставала предметом обміну, а згодом – торгівлі. Не зважаючи на те, що питання господарства мешканців Українського Прикарпаття неодноразово порушували археологи [4; 5; 6; 7; 11; 12; 13; 14; 15, С. 75–159; 17; 18; 19, С. 175–186, 198–207; 20, С. 84–95 та ін.], ткацтво залишалися поза їхньою увагою. Це, однак, не означає, що населення регіону протягом VIII–X ст. користувалося виключно продуктами шкірвиробництва і не використовувало тканини.

На відміну від прядіння, виробництво полотна було менш трудомістким, однак потребувало певної підготовки та обладнання. Основним матеріалом для його виготовлення служило дерево, тому на поселеннях у верхній та середній течії Дністра і верхів'ях Прута знахідки, які б прямо підтверджували таке заняття його мешканців, практично відсутні. Лише на городищі Ревне II під час дослідження споруди № 4 (ремісничий майстерня X ст.) Б. Тимошук зафіксував у вільній її частині дві канавки, які В. Войнаровський трактує як сліди утоплення станин вертикального ткацького верстата [7, С. 139]. Їх глибина становила 0,05 м, довжина – 2,1 та 1,7 м, а відстань між ними – 0,5 м [7, С. 139]. Саме такі параметри, за припущенням цього фахівця, характерні для кросен. На користь такої думки свідчить і те, що у тій-таки споруді знайдено шість великих глиняних прясел.

Значно інформативнішими для археолога є ткацькі важки. Вони виконували роль тягарців, які відтягували і вирівнювали нитку в процесі ткання на вертикальному ткацькому верстаті. Однак, такі знахідки є величезною рідкістю не лише для слов'янських пам'яток у Верхньому та Середньому Подністер'ї і Верхньому Попрутті, але й для старожитностей VIII–X ст. загалом [7, С. 139]. Тільки на селищі Рашків I у житлі № 37 виявлено глиняне “пряслице”, яке, скоріш за все, виконувало роль ткацького важка, оскільки було досить масивним (6×2 см) [2, С. 36, 48]. Можливо, у такий спосіб використовували й згадані глиняні прясла з Ревнянського городища. Відсутність таких виробів на поселеннях останньої чверті I тисячоліття нашої ери Б. Тимошук пояснював тим, що для ткання почали використовувати або більш досконалий вертикальний ткацький верстат із двома навоями, або ж горизонтальний. Вони вже не потребували використання тягарців [16, С. 106]. Таку думку не можемо вважати беззаперечною, оскільки горизонтальний

ткацький верстат поширюється в Європі дещо пізніше – у XII ст. [9, С. 268]. За припущенням В. Войнаровського, поясненням цього явища може бути також те, що в якості важків для вертикального ткацького верстата слов'яни використовували “глиняні круглі й приплюснуті дископодібні грузики” або “полотняні чи берестяні торбинки, набиті камінцями” [6, С. 140, 142]. Окрім того, як засвідчують археологічні матеріали доби бронзи – початку ранньозалізного віку, ткацькі важки, на відміну від прясел, не особливо цінувалися. Виліплені з глини нашвидкуруч і випалені при низькій (до 600°С) температурі в окислювальному середовищі, вони не призначалися для тривалого використання, тому доходять до дослідника значно пошкодженими й становлять, порівняно з пряслами, значно менший відсоток знахідок [21, С. 63-64].

Практична відсутність артефактів, які підтверджують ткацтво у населення регіону, очевидно, зумовлена його специфікою як галузі господарства. Якщо нитки пряла для себе кожна господиня окремо, то виготовленням тканини, зазвичай, займалися одна чи кілька людей у селі. Їм відносили наряджені мотки, які ткачі переробляли на полотно. Тому артефакти, пов'язані з ткацтвом, можуть фіксуватися лише у житлі чи ремісничій майстерні ткача.

Не до кінця з'ясованим залишається питання про використання населенням у верхній та середній течії Дністра і верхів'ях Прута вертикального чи горизонтального ткацького верстатів. Немає однозначної відповіді на нього і для інших слов'янських теренів. В. Гончаров, якому пощастило зафіксувати залишки ткацького верстата на Райковецькому городищі VIII–XIII ст. на Житомирщині, не зважаючи на те, що віднайдені рештки “... не дають можливості відновити форму цього знаряддя”, пов'язував їх із горизонтальним ткацьким верстатом [10, С. 124–125]. На підтвердження цього дослідник наводив той факт, що у знаряддях вертикального типу відсутня ремізка, яка розділяла нитки основи, а тому ткати доводилося перебираючи нитки пальцями [10, С. 125]. Однак, експериментальна реконструкція вертикального ткацького верстата, зроблена А. Щербанем, спростовує таку думку [21, С. 147–150]. Крім того, як засвідчують етнографічні матеріали, для виготовлення полотна не обов'язково потрібен ткацький верстат. Наприкінці XIX – на початку XX ст. доволі популярними ще залишалися такі способи виробництва як ткання на бердечку, на ниту та на дощечках [10, С. 504–508; 3, С. 122], однак, зазвичай їх використовували для виготовлення поясів та хусток. Найпоширенішим було використання дощечок. Їх робили, як правило, із дерева, рідше – кістки. Через чотири отвори по краях дощечки протягували нитки. Почергово обертаючи дощечки, між нитками пропускали човник, сплітаючи їх у полотно. Кількість дощечок могла бути різною – від 2 до 150. Від цього залежала ширина готової тканини [10, С. 504–505]. З поселень Українського Прикарпаття останньої чверті I тисячоліття нашої ери подібні знахідки не відомі, проте свого часу таку кістяну дощечку, разом із великою кількістю кістяних циліндріків-юрків, які також використовувалися у ткацтві, зафіксував В. Гончаров на Райковецькому городищі [8, Табл. XXXI].

Цікаво, що за спостереженнями етнографів, ткацтво було, переважно, чоловічим заняттям. Наприкінці XIX ст. сприятливими для початку ткання вважалися “легкі” чоловічі дні – вівторок та четвер [1, С. 145]. Виготовляти полотно починали у лютому–березні, але вже до Благовіщення або Великодня треба було завершити ткання. В іншому випадку, це могло викликати посуху [1, С. 144]. Походження такого переконання слід, напевне, шукати у дохристиянських віруваннях мешканців регіону, які, в свою чергу, аргументовані сільськогосподарськими роботами.

* * *

На підставі сказаного доходимо висновку, що, ткацтво в населення Українського Прикарпаття протягом VIII–X ст., на відміну від прядіння, яке було обов’язком кожної жінки і не виходило за рамки домашнього промислу, виокремилосся в окрему галузь ремесла. Його продукція слугувала перш за все для забезпечення потреб громади і не передбачала вироблення додаткового продукту, який ішов на продаж. Порівняно невелика кількість знахідок, яка це підтверджує, зумовлена низкою чинників. По-перше, це природні умови регіону, по-друге – органічне походження засобів виробництва, сировини та готового продукту ткачів, по-третє – стан дослідження слов’янських старожитностей у регіоні загалом, адже абсолютна більшість відомих на сьогодні пам’яток досліджена розвідково.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрейків Х.* Прядіння та ткацтво на Рожнятівщині наприкінці XIX – на початку XX століть. // Вісник Прикарпатського університету. – Серія Історія. – 2012. – Вип. 22. – С. 142–149.
2. *Баран Я.* Слов’янська община. – Київ-Чернівці: Зелена Буковина, 2004.
3. *Бацвін М.* Технологія виготовлення домотканого та сукняного полотна на Опіллі в кінці XIX–30-х рр. XX ст. (на матеріалах Рогатинського й Галицького районів). // Вісник Прикарпатського університету. – Серія Історія. – 2009. – Вип. 15. – С. 119–123.
4. *Войнаровський В.* Вапнярство на галицьких землях у IX–XVст. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині. – 2011. – Вип. 15. – С. 210–225.
5. *Войнаровський В.* Давні дігтярство та вуглярство: технології, археологічні ознаки, ступінь спеціалізації // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2013. – Вип. 17. – С. 129–148.
6. *Войнаровський В.* Промисли та допоміжні ремесла населення півдня Східної Європи в I–XIII ст. (археологічне відображення та інтерпретація). – Л., 2014.
7. *Войнаровський В.* Ткацтво у населення півдня Східної Європи в I тис. н. е.: артефакти та рівень спеціалізації // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2014. – Вип. 18. – С. 136–149.

8. *Гончаров В.* Райковецьке городище. – К., 1950.
9. *Колчин Б.* Ремесло // Археология СССР. Древняя Русь. Город, замок, село. – М., 1985 – С. 248–293.
10. *Лебедева Н.* Прядение и ткачество восточных славян // Восточнославянский этнографический сборник. Труды института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Новая серия. – Т. XXXI. – М., 1956. – С. 461–542.
11. *Михайлина Л., Пашкевич Г., Пивоваров С.* Рільництво слов'яно-руського населення межиріччя верхнього Пруту та середнього Дністра // Археологія. – 2007. – № 2. – С. 57–66.
12. *Михайлина Л.* Розвиток гончарної справи у східних слов'ян VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 2001. – Т. 1. – С. 174–181.
13. *Михайлина Л.* Розвиток металургії та металообробки у схінослов'янського населення райковецької культури // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 2000. – Т. 1. – С. 65–73.
14. *Михайлина Л.* Скотарство у господарській діяльності східних слов'ян між Дніпром і Карпатами // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 1999. – Т. 3. – С. 133–139.
15. *Михайлина Л.* Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами. – К., 2007.
16. *Тимощук Б.* Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К., 1976.
17. *Филипчук М.* Про господарство та соціальні мікроструктури населення українського Прикарпаття в останній чверті I тис. н. е. // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Л., 2001. – С. 220–239.
18. *Филипчук М.* Про структуру господарства прикарпатських слов'ян у VIII–IX ст. // Галицько-Волинська держава (матеріали і дослідження). – Л., 1999. – С. 57–63.
19. *Филипчук М.* Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті. – Л., 2012.
20. *Филипчук М.* Слов'янські поселення українського Прикарпаття у другій половині I тисячоліття нашої ери. Стільсько та його округа // Миколаївщина. Збірник наукових статей під ред. Л. Войтовича. – Л., 1998. – Т. I. – С. 80–104.
21. *Щербань А.* Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України у VII – початку III століття до н.е. (за глиняними виробами). – К., 2007.